

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

**ՌՈՐԵՐՏ ՔՈՉԱՐՅԱՆԻ ԵՎ ԵՐԵՎԱՆ ՔԱՂԱՔԻ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄՆԵՐԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱ-
ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 300.1-ԻՆ ՀՈԴՎԱԾԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒ-
ԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Քաղ. Երևան

26 մարտի 2021թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով. Ա. Դիլանյանի (նախագահող),
Հ. Թովմասյանի, Ա. Թունյանի, Ա. Խաչատրյանի, Ե. Խունդկարյանի, Է. Շաթիրյանի,
Ա. Պետրոսյանի, Ա. Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

դիմող՝ Ռոբերտ Քոչարյանի ներկայացուցիչ՝ փաստաբան Ա. Վարդևանյանի,
դիմող՝ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի,
գործով որպես պատասխանող կողմ ներգրավված Ազգային ժողովի ներկայացու-
ցիչ՝ Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավական ապահովման և սպասարկման բաժ-
նի պետ Կ. Մովսիսյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի 1-ին
մասի 8-րդ կետի և 4-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին»
սահմանադրական օրենքի 22, 69 և 71-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Ռոբերտ Քոչարյանի և Երևան
քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դիմումների հիման
վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի՝ Սահ-
մանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը (այսուհետ՝ նաև Օրենսգիրք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 2003 թվականի ապրիլի 29-ին և ուժի մեջ է մտել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին:

Օրենսգրքի՝ սույն գործով վիճարկվող՝ «Սահմանադրական կարգը պապալելը» վերադառությամբ 300.1-ին հոդվածը սահմանում է.

«1. Սահմանադրական կարգը պապալելը՝ Սահմանադրության 1-ից 5-րդ հոդվածներով կամ 6-րդ հոդվածի առաջին մասով նախատեսված որևէ նորմը փաստացի վերացնելը, որն արտահայտվում է իրավական համակարգում այդ նորմի գործողության դադարեցմամբ՝

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ փասից փասնհինգ փարի ժամկետով:

2. Սույն հոդվածով նախատեսված հանցագործության նախապատրաստության փուլում դրան մասնակցող անձի կողմից հանցագործության նախապատրաստության մասին իրավապահ մարմիններին կամավոր հայտնած անձն ազատվում է սույն հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից»:

Օրենսգիրքը 300.1-ին հոդվածով լրացվել է Ազգային ժողովի կողմից 2009 թվականի մարտի 18-ին ընդունված, Հանրապետության նախագահի կողմից 2009 թվականի մարտի 20-ին ստորագրված և 2009 թվականի մարտի 24-ին ուժի մեջ մտած ՀՕ-53-Ն օրենքով:

Գործի քննության առիթը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ թիվ ԵԴ/0253/01/19 քրեական գործով 2019 թվականի մայիսի 20-ին կայացրած՝ «Սահմանադրական դատարան դիմելու և գործի վարույթը կասեցնելու մասին» որոշման հիման վրա 2019 թվականի մայիսի 20-ին, ինչպես նաև Ռոբերտ Քոչարյանի՝ 2019 թվականի մայիսի 29-ին և հունիսի 4-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումներն են:

Սահմանադրական դատարանը 2019 թվականի հունիսի 21-ի ՍԴԱՌ-61 աշխատակարգային որոշմամբ «Ռոբերտ Քոչարյանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրության 72 և 73-րդ հոդվածներին համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործն

ընդունել է քննության, միավորել այն 2019 թվականի հունիսի 21-ի ՍԴԱՌ-60 աշխատակարգային որոշմամբ քննության ընդունված «Ռոբերտ Քոչարյանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրության 78 և 79-րդ հոդվածներին համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործի հետ և որոշել է հիշյալ գործերը քննել դատարանի նույն նիստում:

Սահմանադրական դատարանը 2019 թվականի հուլիսի 8-ի ՍԴԱՌ-72 աշխատակարգային որոշմամբ «Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործն ընդունել է քննության, իսկ նույն դիմումի հիման վրա գործի քննությունը՝ ա) Քրեական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 1-ին մասի (մինչև 2009 թվականի մարտի 20-ին ընդունված ՀՕ-53-Ն օրենքի ուժի մեջ գտնվելը գործող խմբագրությամբ)՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու մասով, և բ) Սահմանադրության 56.1-րդ և 57-րդ հոդվածները (2015 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրության 140-րդ և 141-րդ հոդվածները) Սահմանադրության 78-րդ և 79-րդ հոդվածների համատեքստում մեկնաբանելու մասով, մերժել:

2019 թվականի հուլիսի 18-ի ՍԴԱՌ-81 և ՍԴԱՌ-82 աշխատակարգային որոշումներով Սահմանադրական դատարանը Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 16-րդ արձանագրության 1-ին հոդվածի հիման վրա՝ խորհրդատվական կարծիք ստանալու նպատակով դիմել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանին:

Միաժամանակ, նույն որոշումներով Սահմանադրական դատարանը «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովի (այսուհետ՝ նաև Վենետիկի հանձնաժողով) կանոնադրության հիման վրա՝ խորհրդատվական կարծիք ստանալու նպատակով դիմել է նաև այդ հանձնաժողովին:

Հիշյալ որոշումներով Սահմանադրական դատարանը որոշել է համապատասխանաբար՝ «Ռոբերտ Քոչարյանի դիմումների հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործի վարույթը և «Երևան քաղաքի առաջին ատյանի

ընդհանուր իրավասության դատարանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործի վարույթը կասեցնել՝ մինչև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և Վենետիկի հանձնաժողովի խորհրդատվական կարծիքներն ստանալը:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի խորհրդատվական կարծիքը հրապարակվել է 2020 թվականի մայիսի 29-ին, իսկ Վենետիկի հանձնաժողովի խորհրդատվական կարծիքը՝ 2020 թվականի հունիսի 18-ին, Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2020 թվականի հունիսի 22-ի ՍԴԱՌ-136 և ՍԴԱՌ-137 աշխատակարգային որոշումներով արձանագրել է, որ վերը նշված գործերի վարույթները կասեցնելու հիմքերը վերացել են, և որոշել է դրանք վերսկսել:

2020 թվականի հունիսի 22-ի ՍԴԱՌ-138 աշխատակարգային որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը «Ռոբերտ Քոչարյանի դիմումների հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը և «Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի 1-ին մասի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը միավորել է և որոշել քննել դատարանի նույն նիստում:

Ուսումնասիրելով դիմումները և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը, ինչպես նաև կողմերի գրավոր բացատրությունները, վերլուծելով վիճարկվող հոդվածի ու դրա հետ փոխկապակցված օրենսդրական այլ նորմեր՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց.**

1. Դիմողների դիրքորոշումները

1.1. Դիմող Ռոբերտ Քոչարյանը բարձրացրել է Օրենսգրքի՝ «Սահմանադրական կարգը տապալելը» վերտառությամբ 300.1-ին հոդվածի՝ Սահմանադրության 72, 73, 78 և 79-րդ հոդվածներին համապատասխանության հարցը:

Հղումներ կատարելով Սահմանադրության նշված հոդվածներին, Սահմանադրական դատարանի մի շարք որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին, վկայակոչելով «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Կոնվենցիա), ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ նաև ՄԻԵԴ) պրակտիկան, վերլուծելով Օրենսգրքի վիճարկվող հոդվածով սահմանված իրավակարգավորումը և համադրելով այն օրենսդրական այլ դրույթների հետ՝ դիմողը գտնում է, որ Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածը ձևակերպված չէ բավարար հստակությամբ, որոշակիությամբ և չի ապահովում նորմի կանխատեսելիությանը ներկայացվող պահանջները:

Դիմողի պնդմամբ, նախևառաջ, որոշակի և կանխատեսելի չէ «իրավական համակարգում սահմանադրական նորմի գործողության դադարեցում» եզրույթը, և կարիք կա դրա սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտման: Իրավակիրառ պրակտիկայում սահմանադրական նորմի ենթադրյալ խախտումը նույնացվում է այդ նորմի գործողության դադարեցման հետ: Նշված դեպքում հնարավոր է իրավիճակ, երբ համապատասխան նորմի ցանկացած խախտում դիտարկվի որպես սահմանադրական կարգի տապալում: Դիտարկելով «իրավական համակարգ» եզրույթը՝ դիմողը նշում է, որ նեղ իմաստով այն ընկալվում է որպես իրավական ակտերի ամբողջություն, որի դեպքում նորմի գործողության դադարեցումը դրսևորվում է ակտի փոփոխությամբ կամ ուժը կորցնելով, ինչը խնդրահարույց է, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ոչ բոլոր դեպքերում իրավական ակտի փոփոխելը կամ ուժը կորցրած ճանաչելը կարող է հանդիսանալ սահմանադրական կարգի տապալում: Բացի դրանից, Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի ընդունման պահին դրանով նախատեսված սահմանադրական համապատասխան նորմերը 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ էական փոփոխություններ են կրել, և հարց է առաջանում, թե 300.1-ին հոդվածը գործնականում իրացնելիս պետք է ղեկավարվել նախկին, թե՞ ներկա խմբագրությամբ Սահմանադրության համապատասխան նորմերով, քանի որ դրանց օբյեկտները և կարգավորման շրջանակներն էապես տարբեր են: Լայն մեկնաբանման դեպքում հոդվածում հստակ չեն այն չափանիշները, որոնցով պետք է գնահատել իրավական նորմի գործողության դադարեցումն իրավական համակարգում, մասնավորապես,

արդյոք այն ենթադրում է կոնկրետ հոդվածի ուժը կորցրած ճանաչելու գործընթաց, թե՛ գործողություններ, որոնք հիմք կտան ենթադրելու, որ այդ նորմերը փաստացի չեն գործում: Ըստ դիմողի՝ պարզ չէ նաև ժամանակային տևողության հարցը: Պարզ չէ նաև, թե արդյոք «սահմանադրական կարգ» եզրույթը պետք է դիտարկել որպես ավելի բարդ և համընդգրկուն երևույթ, թե՛ մեկնաբանել միայն Սահմանադրության առանձին հոդվածների շրջանակում: Բացի դրանից, դիմողի կարծիքով՝ օրենսդիրը նաև ամբողջությամբ նոր մոտեցումներ է սահմանել վրա հասնող իրավական հետևանքների առումով: 2008 թվականին առկա չի եղել «փաստացի դադարեն իրավական համակարգում գործողությունից» ձևակերպումը, ինչը ևս չի համապատասխանում իրավական որոշակիության չափորոշիչին:

Անդրադառնալով իրավակիրառ պրակտիկայի միջոցով որոշակիությանն առնչվող խնդրի հաղթահարմանը՝ դիմողը նշել է, որ 2009 թվականից ի վեր առկա չէ դրա մեկնաբանությանը վերաբերող կայուն դատական պրակտիկա, որը կապահովեր իրավական որոշակիություն և կանխատեսելիություն:

Դիմողի կարծիքով որոշակիությանն առնչվող սահմանադրական պահանջի տեսանկյունից խնդրահարույց են նաև Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի հանցակազմի տարրերը՝ ի թիվս այլնի, հաշվի առնելով Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի և Օրենսգրքի՝ նախկին խմբագրությամբ 300-րդ հոդվածի հանցակազմերի տարրերի միջև տարբերությունները (այդ թվում՝ էական):

Ի լրումն՝ դիմողը վկայակոչում է Ազգային ժողովի նիստերի սղագրությունները՝ ի հավաստումն այն բանի, որ օրենսդիր մարմնի կողմից ևս հավաստվել է նշված դրույթի՝ իրավական որոշակիության պահանջներին չհամապատասխանելու հանգամանքը:

Անդրադառնալով վիճարկվող իրավադրույթների՝ համաչափության սկզբունքին համապատասխանության հարցին՝ դիմողը նշում է, որ նշված իրավադրույթներով օրենսդիրը սահմանադրական կարգի հիմունքները պաշտպանելու նպատակով քրեական պատասխանատվություն է սահմանել նաև այնպիսի արարքների համար, որոնք կարող են չվտանգել սահմանադրական կարգի հիմունքները, որի արդյունքում Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի քրեական պատասխանատվության օբյեկտիվ հիմքերը պիտա-

նի և անհրաժեշտ չեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար (նշվածը դիմողը հիմնավորում է նաև ներկայացված իրավահամեմատական վերլուծությամբ): Սահմանափակվող իրավունքի և ազատության նշանակության համատեքստում ընտրված միջոցի համարժեքության վերաբերյալ դիմողը նշել է, որ խնդրահարույց է այնպիսի գործողությունների քրեականացումը, որոնք, նույնիսկ եթե կարող են հանգեցնել սահմանադրական կարգի տապալմանը, սակայն նպատակաուղղված չեն սահմանադրական կարգի հիմունքների մերժմանն ու վերացմանը (չեն ուղղորդվում բռնությամբ, անհանդուրժողականությամբ, ատելության քարոզով):

Դիմողը, իրականացնելով Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի և 300-րդ հոդվածի (նախկին խմբագրությամբ) հանցակազմերի տարրերի համադրություն, հանգել է հետևության, որ նշվածում պարունակվող սահմանադրական կարգի շրջանակները ոչ միայն չեն համապատասխանում Սահմանադրությամբ ամրագրված շրջանակներին և, ըստ էության, հանցագործությանը ներկայացվող պահանջներին՝ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի լույսի ներքո, այլ նաև տեղի է ունեցել հանցակազմի տարրերի այնչափ էական փոփոխություն, որ կիրառելով այն 2008 թվականի փետրվար-մարտ ամիսներին տեղի ունեցած ենթադրյալ քրեորեն հետապնդելի արարքների նկատմամբ՝ խախտվում և խախտվել է դիմողի՝ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքը և սահմանադրի պահանջը, քանի որ վիճարկվող դրույթները 2008 թվականի փետրվար-մարտ ամիսներին «կատարման պահին հանցագործություն չեն հանդիսացել»:

Միաժամանակ, դիմողն անդրադարձել է նաև Օրենսգրքի նախկին խմբագրությամբ 300-րդ հոդվածի իրավակիրառ պրակտիկային, ինչպես նաև Օրենսդրի, Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից նշված հանցակազմերի համեմատություններին՝ փաստելով, որ 300.1-ին հոդվածը դիտարկվում է որպես որակապես նոր, ինքնուրույն հանցակազմ:

Արդյունքում՝ ի թիվս այլնի, դիմողը եզրակացնում է, որ Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածով նախատեսված արարքը նման ձևով և բովանդակությամբ ենթադրյալ կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել, որի արդյունքում նշված մեղադրանքի առաջադրումը, կալանավորման կիրառումը և դրա վերաբերյալ դատական պաշտպա-

նության սպառման արդյունքում խնդրին պատշաճ գնահատական չտալը խախտել են Սահմանադրության 72 և 73-րդ հոդվածներով սահմանված պահանջները:

1.2. Դիմող Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը (այսուհետ՝ Դատարան) բարձրացրել է Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի 1-ին մասի՝ Սահմանադրության 72, 73 և 79-րդ հոդվածներին համապատասխանության հարցը՝ նշելով, որ առկա են հիմնավոր կասկածներ առ այն, որ կիրառման ենթակա նոր օրենքը ոչ միայն չի ապահովում իրավական որոշակիության պահանջը, այլև, ի համեմատություն նախորդ օրենքի, անձանց իրավական վիճակը վատթարացնող օրենք է:

Մասնավորապես, նախորդ կամ գործող օրենքի ճիշտ կիրառման հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է համադրել ոչ միայն պատժամասերը, այլև դիսպոզիցիաները: Տվյալ դեպքում, ըստ դիմողի՝ թեև նախորդ և նոր օրենքները նախատեսում են միևնույն պատժատեսակը և պատժաչափը, սակայն դրանցում էականորեն տարբերվում են այդ հոդվածների դիսպոզիցիաները, որոնցից նախորդ օրենքի դիսպոզիցիայի ծավալն ավելի նեղ է (նախորդող իրավանորմով պատասխանատվություն էր սահմանվում սահմանադրական կարգը բռնությամբ տապալելուն ուղղված գործողությունների համար, մինչդեռ գործող կարգավորմամբ հանցակազմն առկա է նաև առանց այդ հատկանիշի (բռնությունը կարող է լինել տվյալ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի ոչ պարտադիր տարր):

Դատարանը նշում է նաև, որ Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի բովանդակության բացահայտման համար պետք է հիմնվել այդ հոդվածում նշված Սահմանադրության համապատասխան հոդվածների վրա, սակայն առկա է անորոշություն՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, թե ո՞ր թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությանը (2005, թե՞ 2015 թվականի) պետք է հղում կատարվի:

Բացի դրանից, Դատարանը խնդրահարույց է համարում այն հարցը, թե արդյոք Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի հնարավոր տարածական և լայն ձևակերպման համատեքստում հնարավոր է դրսևորել համապատասխան վարքագիծ՝ մասնավորապես, արդյոք ողջամտորեն որոշակի և կանխատեսելի է, թե «իրավական նորմի փաստացի վերացումը» ի՞նչ գործողություններ է ենթադրում, ինչպե՞ս կարող է այն իրականացվել, «իրավական համակարգ» եզրույթը օգտագործված է լա՞յն, թե՞ նեղ իմաստով, նույն

իրավական նորմի գործողությունը ինչպե՞ս կարող է դադարեցվել, մասնավորապես՝ դադարեցումը կարող է կրել էպիզոդիկ թե՛ համակարգային, վերջնական, թե՛ նաև ժամանակավոր բնույթ:

2. Պատասխանողի դիրքորոշումները

Պատասխանողը, վկայակոչելով Սահմանադրության 1, 72, 73, 78 և 79-րդ հոդվածները, վերլուծելով Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածը, նշում է, որ հանցագործության օբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական իշխանության կառուցվածքը փոխելով, իշխանության առանձին ինստիտուտներ վերացնելով և դրանց փոխարեն նոր ինստիտուտներ սահմանելով, կառավարման ժողովրդավարական սկզբունքները վերացնելով, իշխանության առանձին ինստիտուտների ձևավորման՝ Սահմանադրությամբ նախատեսված կարգը խախտելով, իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը խախտելով, մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները ոտնահարելով, սահմանափակելով, Սահմանադրության բարձրագույն իրավաբանական ուժը և նրա նորմերի անմիջական գործողությունը վերացնելով: Ինչ վերաբերում է հանցագործության սուբյեկտիվ կողմին, պատասխանողը նշում է, որ այն բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ, որտեղ հանցագործության սուբյեկտ կարող է լինել 16 տարին լրացած ֆիզիկական մեղսունակ անձը:

Պատասխանողը հավելել է, որ օրենսդիրը սույն սահմանադրաիրավական վեճի առարկա հանդիսացող Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի 2-րդ մասով սահմանել է խրախուսական նորմ, համաձայն որի՝ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության նախապատրաստության փուլում դրան մասնակցող անձի կողմից հանցագործության նախապատրաստության մասին իրավապահ մարմիններին կամավոր հայտնած անձն ազատվում է հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից:

Պատասխանողը, հղում կատարելով Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածին, արձանագրել է, որ քրեական պատասխանատվության միակ հիմքը հանցանք կատարելն է, որից հետևում է, որ քրեական պատասխանատվության է ենթակա այն անձը, որի կողմից կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքն ուղղակիորեն նախատեսված է Օրենս-

գրքի հատուկ մասի որևէ նորմով, և նշված դրույթն ապահովելու համար պետք է իրականացնել անձի կողմից կատարված հանցանքի ճիշտ որակում՝ անդրադառնալով նաև հանցագործության որակման կարգին:

Անդրադառնալով սահմանադրաիրավական վեճի շրջանակներին վերաբերող իրավական որոշակիության, համաչափության, կանխատեսելիության և հետադարձ ուժի կիրառման սահմանադրաիրավական պահանջներին՝ պատասխանողը վկայակոչել է, մասնավորապես, ՍԴՈ-630, ՍԴՈ-753, ՍԴՈ-1000, ՍԴՈ-1148, ՍԴՈ-1270 որոշումներում Սահմանադրական դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Իր եզրահանգումների և դիրքորոշումների համակցությունից բխեցնելով, որ վիճարկվող իրավակարգավորումը՝ օրենսդրի կողմից ամրագրված համապատասխան իրավական գործիքակազմով սույն սահմանադրաիրավական վեճի շրջանակներում ապահովում է սահմանադրական պահանջների լիարժեք իրացումը, պատասխանողը գտնում է, որ Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի 1-ին մասը համապատասխանում է Սահմանադրությանը:

3. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի խորհրդատվական կարծիքը¹

Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2019 թվականի հուլիսի 18-ի ՍԴԱՈ-81 և ՍԴԱՈ-82 աշխատակարգային որոշումներով, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Կոնվենցիա) 16-րդ արձանագրության 1-ին հոդվածի հիման վրա՝ խորհրդատվական կարծիք ստանալու նպատակով դիմել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան՝ առաջադրելով հետևյալ հարցերը. 1) արդյո՞ք որակական նույն պահանջներն են ներկայացվում (որոշակիություն, հասանելիություն, կանխատեսելիություն, կայունություն) Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի իմաստով հանցագործություն սահմանող «օրենք» հասկացության և Կոնվենցիայի այլ՝ օրինակ՝ 8-11-րդ հոդվածներում գործածվող «օրենք» հասկացության նկատմամբ, 2) եթե՞ ոչ, ապա ինչպիսի՞ չափորոշիչներով են դրանք սահմանազատվում,

¹ <https://www.echr.am/resources/echr/judgments/19963d5f567f262c689eab822767f39c.pdf>

3) կարո՞ղ է, արդյոք, ավելի բարձր իրավաբանական ուժ և վերացականության ավելի բարձր աստիճան ունեցող իրավական ակտերի որոշակի իրավադրույթներին հղում պարունակող և դրա ուժով հանցագործություն սահմանող քրեական օրենքը բավարարել որոշակիության, հասանելիության, կանխատեսելիության և կայունության պահանջները, 4) քրեական օրենքի հետադարձ կիրառման արգելքի սկզբունքին (Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին մաս) համապատասխան՝ ինչպիսի՞ չափորոշիչներ են սահմանված հանցանքի կատարման պահին գործող և դրանից հետո փոփոխված քրեական օրենքների համադրման համար՝ պարզելու դրանց բովանդակային (էական) նմանությունները կամ տարբերությունները:

2020 թվականի մայիսի 29-ի՝ «Հանցանքի սահմանման մեջ «բլանկետային հղում» կամ «օրենսդրություն՝ ըստ հղման» տեխնիկայի կիրառման և հանցանքի կատարման պահին գործող ու փոփոխված քրեական օրենքի համեմատության չափորոշիչների վերաբերյալ» խորհրդատվական կարծիքում (դիմում թիվ P16-2019-001) ՄԻԵԴ-ը, մասնավորապես, նշել է.

«(...) 77. 7-րդ հոդվածով ամրագրված երաշխիքը, որը օրենքի գերակայության էական տարր է, Կոնվենցիայի պաշտպանության համակարգում գլխավոր տեղ է գրավում, որը հատկապես ընդգծվում է այն հանգամանքով, որ 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ դրանից որևէ շեղում անթույլատրելի է նույնիսկ պատերազմի կամ ազգաբնակչության կյանքին վտանգող սպառնացող արտակարգ իրավիճակի դեպքում: Ելնելով օբյեկտից և նպատակից՝ այն պետք է մեկնաբանվի և կիրառվի այնպես, որ արդյունավետ երաշխիքներ ապահովվեն կամայական հետապնդման, դատապարտման և պատժի դեմ (տե՛ս S.W. v. the United Kingdom, 22 November 1995, § 34, Series A no. 335-B; C.R. v. the United Kingdom, 22 November 1995, § 32, Series A no. 335-C; and Kafkaris [v. Cyprus [GC], no. 21906/04], ... § 137[, ECHR 2008]).

78. Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածը չի սահմանափակվում քրեական օրենսդրության հետադարձ ուժի կիրառման արգելմամբ ի վնաս մեղադրյալի (պատժի հետադարձ ուժի կիրառման հետ կապված, տե՛ս Welch v. the United Kingdom, 9 February 1995, կետ 36, Series A no. 307-A; Jamil v. France, 8 June 1995, 35 կետ, Series A no. 317-B; Ecer and Zeyrek v. Turkey, nos. 29295/95 and 29363/95, կետ 36, ECHR 2001-II; and Mihai Toma

v. Romania, no. 1051/06, 26-31 կետեր, 24 January 2012): Այն նաև առավելապես մարմնավորում է այն սկզբունքը, որ միայն օրենքը կարող է սահմանել հանցագործությունը և պատիժը (*nullum crimen, nulla poena sine lege* – see *Kokkinakis v. Greece*, 25 May 1993, կետ 52, Series A no. 260-A): Թեև այն մասնավորապես արգելում է ընդլայնել գոյություն ունեցող հանցագործությունների շրջանակը այն գործողությունների համար, որոնք նախկինում չեն եղել հանցավոր արարք, այն նաև սահմանում է այն սկզբունքը, որ քրեական օրենսդրությունը չպետք լայնորեն մեկնաբանվի ի վնաս մեղադրյալի, օրինակ՝ անալոգիայով (տես *Coëme and Others v. Belgium*, nos. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 and 33210/96, կետ 145, ECHR 2000-VII; օրինակ՝ անալոգիայով պատժամիջոցի կիրառումը, տես *Başkaya and Okçuoğlu v. Turkey [GC]*, nos. 23536/94 and 24408/94, 42-43 կետեր, ECHR 1999-IV).

79. Այստեղից հետևում է, որ իրավախախտումները և համապատասխան պատիժները պետք է հստակ սահմանված լինեն օրենքով: Այս պահանջը բավարարվում է այն դեպքում, երբ անձը համապատասխան դրույթի ձևակերպումից կարող է իմանալ, անհրաժեշտության դեպքում դատարանների կողմից տված մեկնաբանությունների օգնությամբ և համապատասխան իրավաբանական խորհրդատվություն ստանալուց հետո, թե որ գործողությունները և անգործությունն իր նկատմամբ կառաջացնի քրեական պատասխանատվություն և ինչ պատիժ է նախատեսված այդ դեպքում (տես *Cantoni v. France*, 15 November 1996, § 29, Reports of Judgments and Decisions 1996-V, and *Kafkaris*, cited above, կետ 140).

80. Դատարանը հետևաբար պետք է պարզի, թե մեղադրյալի կողմից վերջինիս հետապնդմանը և դատապարտմանը հանգեցրած արարքը կատարելիս ուժի մեջ եղել է այն իրավական դրույթը, որն այդ արարքը պատժելի է դարձրել, և թե արդյոք սահմանված պատիժը չի գերազանցում այդ դրույթով սահմանված պատժամիջոցները (տես *Coëme and Others*, cited above, § 145, and *Achour v. France [GC]*, no. 67335/01, § 43, ECHR 2006-IV):

(...)

91. «Օրենքի» մասին խոսելիս՝ 7-րդ հոդվածը վկայակոչում է այն նույն հասկացությունը, որին Կոնվենցիան հղում է կատարում այդ եզրույթը կիրառելիս. մի հայեցա-

կարգ, որն իր մեջ ներառում է կանոնադրական իրավունք, ինչպես նաև նախադեպային իրավունք և ենթադրում է որակական պահանջներ, մասնավորապես մատչելիության և կանխատեսելիության դրսևորում (տես՝ *Kokkinakis*, cited above, §§ 40-41; *Cantoni*, cited above, § 29; *Coëme and Others*, cited above, § 145; and *E.K. v. Turkey*, no. 28496/95, § 51, 7 February 2002): Այս որակական պահանջները պետք է բավարարվեն ինչպես իրավախախտման բնութագրման, այնպես էլ պատժի կրման համար:

92. (...) Կանոնների միջոցով կարգավորման ստանդարտ տեխնիկայից մեկը ընդհանուր դասակարգումների օգտագործումն է՝ ի տարբերություն սպառիչ ցուցակների: Ըստ այդմ, շատ օրենքներ անխուսափելիորեն զուգորդվում են այնպիսի եզրույթներով, որոնք առավել մեծ կամ պակաս չափով անորոշ են, և որոնց մեկնաբանությունն ու կիրառումը պրակտիկայի հարցեր են (տես՝ *Kokkinakis*, cited above, կետ 40, and *Cantoni*, cited above, կետ 31): Այնուամենայնիվ, հստակ մշակված իրավական դրույթը կարող է լինել ցանկացած իրավական համակարգում, ներառյալ քրեական իրավունքում, և հանդես գալ որպես դատական մեկնաբանությունների անխուսափելի տարր: Միշտ անհրաժեշտություն կլինի պարզաբանել կասկածելի կետերը և հարմարվել փոփոխվող հանգամանքներին: Դարձյալ, չնայած որոշակիությունը խիստ ցանկալի է, այն կարող է հանգեցնել գերկոշտության, և օրենքը պետք է կարողանա համընթաց քայլել փոփոխվող հանգամանքների հետ (տես՝ *Kafkaris*, cited above, կետ 141):

93. Դատարաններին վերապահված դերը եղած (*ibid*) հենց այդպիսի մեկնաբանական կասկածները փարատելն է: Քրեական օրենսդրության առաջադիմական զարգացումը դատական օրենսդրության կայացման միջոցով Կոնվենցիայի պետություններում իրավական ավանդույթի լավ ներդրված և անհրաժեշտ մաս է (տես՝ *Kruslin v. France*, 24 April 1990, կետ 29, Series A no. 176-A): Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածը չի կարող ընթերցվել որպես քրեական պատասխանատվության կանոնների աստիճանական պարզաբանման արգելք այս կամ այն գործով, հատկապես որ հետագա զարգացումը համահունչ է հանցագործության էությանը և ողջամտորեն կանխատեսելի է (տես՝ *S.W. v. the United Kingdom*, cited above, կետ 36; *C.R. v. the United Kingdom*, cited above, կետ 34; *Streletz, Kessler and Krenz [v. Germany [GC], nos. 34044/96 and 2 others*, կետ 50[, ECHR 2001-II]; *K.-H.W. v. Germany [GC], no. 37201/97*, կետ 85, 22 March 2001; *Korbely v.*

Hungary [GC], no. 9174/02, կետ 71, ECHR 2008; and Kononov v. Latvia [GC], no. 36376/04, կետ 185, ECHR 2010): Հասանելի և ողջամտորեն կանխատեսելի դատական մեկնաբանության բացակայությունը կարող է հանգեցնել նույնիսկ 7-րդ հոդվածով նախատեսված մեղադրյալի իրավունքի խախտմանը (տե՛ս հանցագործության բաղադրիչ տարրերին վերաբերող *Pessino v. France*, no. 40403/02, 35-36 կետեր, 10 October 2006, and *Dragotoni and Militaru-Pidhorni v. Romania*, nos. 77193/01 and 77196/01, 43-44 կետեր, 24 May 2007; as regards the penalty, see *Alimuçaj v. Albania*, no. 20134/05, 154-62 կետեր, 7 February 2012)»:

(...)

«80. Դատարանը վերահաստատում է, որ Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածն անվերապահորեն արգելում է քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառումը, երբ այն ի վնաս մեղադրյալի է (տե՛ս վերոնշյալ 60-րդ կետում նշված Դել Ռիո Պրադայի գլխավոր սկզբունքներին վերաբերող ընդհանուր սկզբունքը): Քրեական օրենքի հետադարձ ուժի մերժման սկզբունքը տարածվում է ինչպես իրավախախտումը սահմանող դրույթների (տես՝ *Vasiliauskas*, վերոնշյալ 165-66-րդ կետեր) այնպես էլ պատժամիջոցների նկատմամբ (տես՝ *M. v. Germany*, no. 19359/04, 123-րդ և 135-37-րդ կետեր, ECHR 2009):

(...)

83. Սույն դատավարության ընթացքում Սահմանադրական դատարանը հայցում է Դատարանին կարծիք հայտնել հետադարձ ուժի մերժման սկզբունքի կիրառման վերաբերյալ: ... Դատարանը գտնում է, որ հետաքրքրական է իր նախադեպային իրավունքը, որը վերաբերում է մեղադրանքի վերադասակարգմանը՝ համաձայն քրեական օրենսգրքի փոփոխված խմբագրության, որն ուժի մեջ է մտել քննության առարկա գործողության կատարումից հետո: Նման իրավիճակներում Դատարանը նախևառաջ փորձում է որոշել, թե արդյոք կա իրավախախտման շարունակականություն՝ հաշվի առնելով իրավախախտման կատարման պահը և դատապարտման պահը:

(...)

85. Նման դեպքերում Դատարանը, ըստ էության, քննել է, թե արդյոք այդ գործողությունները պատժելի էին կատարման պահին գործող դրույթներով:

86. Դատարանի նախադեպային իրավունքը չի նախատեսում չափանիշների համապարփակ շարք՝ համեմատելու իրավախախտման կատարման պահին գործող և փոփոխված քրեական օրենքները: Այնուամենայնիվ, կարելի է եզրակացնել, որ Դատարանը հաշվի է առնում գործի առանձնահատուկ հանգամանքները, այն է՝ գործի կոնկրետ փաստերը, որոնք հաստատվել են ներպետական դատարանների կողմից, երբ վերջիններս գնահատել են, թե արդյոք կատարված արարքները պատժելի են եղել կատարման պահին գործող դրույթներով: Ավելին, իրավախախտման կատարման պահին գործող օրենքի կանխատեսելիության վերաբերյալ իր նախադեպային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներին համապատասխան՝ Դատարանը հաշվի է առել ներպետական դատարանի նախադեպային իրավունքը, եթե այդպիսիք առկա են, պարզաբանելով այդ ժամանակ գործող օրենքում կիրառված հասկացությունները (տես G. v France, վերոնշյալ 25-26-րդ կետեր, և Berardi and Mularoni, վերոնշյալ 46-56-րդ կետեր):

87. Ի հակադրություն՝ Դատարանը մտահոգված չէ ներպետական օրենսդրությամբ քրեական հանցագործություններին տրված պաշտոնական դասակարգումներով կամ անվանումներով (...):»:

Արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, ի թիվս այլնի, եզրահանգել է.

1. «(...) Գործողությունը կամ անգործությունը քրեականացնելու նպատակով «բլանկետային հղման» կամ «հղում անելու մասին օրենսդրության» տեխնիկայի կիրառումն ինքնին անհամատեղելի չէ Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի պահանջների հետ: Հղում կատարող դրույթը և հղում կատարված դրույթը, իրենց ամբողջություն մեջ, պետք է հնարավորություն ընձեռեն շահագրգիռ անձին, անհրաժեշտության դեպքում՝ համապատասխան իրավաբանական խորհրդատվության օգնությամբ կանխատեսել, թե իր վարքագծի ինչպիսի դրսևորումը կարող է հանգեցնել քրեական պատասխանատվության: Այս պահանջը հավասարապես կիրառվում է այն իրավիճակների դեպքում, երբ հղում կատարված դրույթը նշված իրավական համակարգում ունի ավելի բարձր աստիճանակարգություն, կամ վերացականության ավելի բարձր աստիճան, քան հղում կատարող դրույթը:

2. Հստակության և կանխատեսելիության ապահովման ամենաարդյունավետ միջոցն այն է, որ հղումը պետք է լինի պարզ, իսկ հղում կատարող դրույթը պետք է սահմանի իրավախախտման բաղկացուցիչ տարրերը: Ավելին, հղում կատարված դրույթները չեն կարող ընդլայնել հղում կատարող դրույթով սահմանված քրեականացման շրջանակը: Ամեն դեպքում, թե՛ հղում կատարող դրույթը և թե՛ հղում կատարված դրույթը կիրառելիս դատարանը պետք է գնահատի, թե արդյոք գործի հանգամանքներում քրեական պատասխանատվությունը կանխատեսելի է եղել:

3. Անհրաժեշտ է հաշվի առնել գործի կոնկրետ հանգամանքները (կոնկրետացման սկզբունքը)՝ պարզելու համար, թե արդյոք Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի իմաստով ենթադրյալ իրավախախտումը կատարելուց հետո ընդունված օրենքը մեղադրյալի համար պակաս, թե ավելի բարենպաստ է, քան ենթադրյալ իրավախախտումը կատարելու պահին գործող օրենքը: Եթե հետագայում ընդունված օրենքն ավելի խիստ է, քան ենթադրյալ իրավախախտման կատարման պահին գործող օրենքը, ապա հետագայում ընդունված օրենքը չի կարող կիրառվել»:

4. «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով եվրոպական հանձնաժողովի» (Վենետիկի հանձնաժողով) խորհրդատվական կարծիքը²

Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2019 թվականի հուլիսի 18-ի ՍԴԱՈ-81 և ՍԴԱՈ-82 աշխատակարգային որոշումներով, Վենետիկի հանձնաժողովի կանոնադրության հիման վրա՝ խորհրդատվական կարծիք ստանալու նպատակով դիմել է Վենետիկի հանձնաժողով՝ առաջադրելով հետևյալ հարցերը. 1) արդյո՞ք Վենետիկի հանձնաժողովի անդամ պետությունների քրեական օրենքներում «սահմանադրական կարգի դեմ ուղղված» հանցագործությունները պարունակում են հղումներ սահմանադրություններին կամ դրանց կոնկրետ հոդվածներին, 2) ինչպե՞ս են Վենետիկի հանձնաժողովի անդամ պետությունների վերաբերելի իրավական ակտերում և, մասնավորապես, քրեական օրենքներում նկարագրվում «սահմանադրական կարգ», «սահմանադրական կարգի տապալում», «իշխանության յուրացում» եզրույթները, և արդյո՞ք առկա են այդ եզրույթների դատական մեկնաբանություններ, 3) որո՞նք են

² [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)005-e)

հանցագործություն սահմանող օրենքին ներկայացվող որոշակիության պահանջի եվրոպական չափորոշիչները, 4) արդյո՞ք Վենետիկի հանձնաժողովի անդամ պետություններում առկա է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածի բովանդակությանը համանման հանցագործություն, 5) եթե՝ այո, ապա ո՞րն է իրավական որոշակիության տեսանկյունից լավագույն փորձը:

Նշվածի հիման վրա 123-րդ լիազումար նիստում ընդունված՝ Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածին առնչվող իր կարծիքում (Վենետիկ, 18 հունիսի 2020 թվական, CDL-AD (2020) 005), Վենետիկի հանձնաժողովը, մասնավորապես, նշել է.

«9. Վենետիկի հանձնաժողովի անդամ պետությունների շարքում սահմանադրական կարգի հայեցակարգը գրեթե միշտ վերաբերում է նրանց սահմանադրության ինստիտուցիոնալ կողմին: Մինչ որոշ երկրներ կիրառում են սահմանադրական կարգ եզրույթը, մյուսները գերադասում են կիրառել սահմանադրական համակարգ կամ ժողովրդավարություն եզրույթները: Դա հաճախ ենթադրում է իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը, ավելի կոնկրետ՝ սահմանադրական մարմինների բնականոն գործունեության դեմ ուղղված գործողություններ:

(...)

19. Այս բնութագրումները ենթադրում են, որ համապատասխան անդամ պետություններում սահմանադրական կարգը վերաբերում է սահմանադրական տարբեր սկզբունքներին (ինչպիսիք են՝ ինքնիշխանությունը, տարածքային ամբողջականությունը, ժողովրդավարական կարգը, իրավական պետություն, օրենքի գերակայությունը, իրավական ֆորմալիզմը, ուժերի հավասարակշռությունը), ինչպես նաև ընդգրկում են մարմիններ, որոնք սահմանված են համապատասխան սահմանադրություններով և դրանց պատշաճ գործունեությամբ:

20. (...) Այս հանցավոր գործողությունները ներառում են բարձրագույն պետական մարմինների տապալումը (այդ թվում չսահմանափակվելով միայն կառավարության տապալմամբ), քաղաքական հիմքերի փոփոխությունը, ինչպես նաև տարածքային ամբողջականության խախտման տարբեր դրսևորումները:

(...)

33. (...) «Իրավական որոշակիությունն ունի մի քանի գործառույթ. այն օգնում է հասարակության մեջ խաղաղություն և կարգուկանոն ապահովել և նպաստում է իրավական արդյունավետությանը՝ թույլ տալով, որ անձինք բավարար իրազեկված լինեն օրենքի մասին՝ համապատասխան վարքագիծ դրսևորելու համար: Այն նաև անձին հնարավորություն է ընձեռում, որպեսզի վերջինս կարողանա գնահատել, թե արդյոք պետական իշխանությունն իր գործունեության ընթացքում կամայականություն դրսևորվել է, թե ոչ: Այն օգնում է անձանց իրենց կյանքը կազմակերպել՝ հնարավորություն տալով երկարաժամկետ ծրագրավորել և ձևավորել օրինական ակնկալիքներ»:

34. (...) իրավական որոշակիությունը կախված է օրենքների մատչելիությունից (օրենսդրության մատչելիություն) և դատական որոշումների մատչելիությունից (դատական որոշումների մատչելիություն): Քանի որ դատական որոշումները կարող են սահմանել, մշակել և հստակեցնել օրենքը, ուստի այդ որոշումների հասանելիությունն իրավական որոշակիության բաղկացուցիչ մասն է: Դրա սահմանափակումները թույլատրվում են միայն այն դեպքում, երբ անձի իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտություն է առաջանում: Օրենքի հետևանքները նույնպես պետք է կանխատեսելի լինեն, ինչը նշանակում է, որ օրենքը պետք է հրապարակվի նախքան դրա կիրարկումը, և դրա հետևանքները պետք է կանխատեսելի լինեն, այսինքն՝ օրենքը պետք է լինի շարադրված բավարար ճշգրտությամբ և հստակությամբ, որպեսզի իրավունքի սուբյեկտները կարողանան դրսևորել համապատասխան վարքագիծ: Պահանջվող կանխատեսելիության աստիճանը կախված է օրենքի բնույթից (հատկապես կարևոր է քրեական օրենսդրության դեպքում), որին հաջորդում է այն հարցը, թե արդյոք օրենքները կայուն և հետևողական են ...:

35. Քրեական օրենքների հետադարձ ուժի արգելումը և օրենքներում հանցավոր գործողությունների բավարար հստակ և ճշգրիտ սահմանումներ ամրագրելու պահանջը կարևոր նշանակություն ունի դրանց կիրառման համար: Սույն խորհրդատվական կարծիքի համատեքստում հստակության և ճշգրտության պահանջի մասով պետք է նշել, որ այս առումով սահմանադրական կարգի չհստակեցված հայեցակարգը կարող է խնդրահարույց լինել: Մինչդեռ, անդամ պետությունների մեծ մասում կարծես թե առկա է ընդհանուր համաձայնություն, որը կարող է վերաբերել սահմանադրության և օրենքների ոչ հստակ ձևակերպմանն առնչվող հնարավոր քննադատությանը այն հարցի առնչությամբ, թե որն է

այդ սկզբունքը (*սահմանադրական կարգ, սահմանադրական կարգի տասպալում*): Սահմանադրական կարգի բնորոշումն անորոշ թողնելու ընդհանուր պրակտիկայի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից ստացված նյութերի վերլուծությունը թույլ չի տալիս եզրակացնել, որ այս սկզբունքի սահմանման բացակայությունը հանգեցնում է իրավական որոշակիության սկզբունքի խախտման: Եթե հնարավոր չէ սահմանադրական կարգի հասկացության ընդհանուր սահմանում ապահովել այն բոլոր դեպքերում, երբ կիրառվում է քրեական օրենքը, ապա անհրաժեշտ է հղում կատարել հատուկ սահմանադրական դրույթներին կամ հստակ սահմանադրական սկզբունքներին, որոնք ենթադրաբար խախտվել են:

36. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 300.1-րդ հոդվածը մեկնաբանման տեղ է թողնում այն առումով, թե ինչ է նշանակում «Սահմանադրության 1-ից 5-րդ հոդվածներով կամ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված որևէ նորմի փաստացի վերացում», ինչը դժվարացնում է այլ անդամ պետությունների օրենսդրության մեջ նման դրույթների նույնականացումը: Բացի դրանից, այդ դրույթներով նախատեսված իրավական սահմանումը («որն արտահայտվում է իրավական համակարգում գործողության դադարեցմամբ») չի հստակեցնում իրավիճակը, ինչն, այնուամենայնիվ կարող է պայմանավորված լինել թարգմանությամբ: Հստակեցնելու նպատակով «փաստացի վերացման» հարցը բացակայում է ստորև ներկայացվող մեկնաբանություններից:

(...)

44. Պետական դավաճանության, խռովության կամ ապստամբության լայն իմաստով ձևակերպված հանցագործությունները սովորաբար պահանջում են բռնության, ուժի կամ սպառնալիքի տարր, որը զուգորդվում է դիտավորությամբ (կամ դրա իրական փորձով)՝ նպատակ հետապնդելով այդ բռնի կամ բիրտ գործողությունն ուղղել սահմանադրական կարգի կամ դրա միջոցով պաշտպանվող շահերի դեմ: Այն դրույթները, որոնցում չի նշվում բռնությունը և/կամ սահմանադրական կարգի դեմ ուղղված նման մտադրությունը, ընդհանուր առմամբ նախատեսում են ավելի կոնկրետ գործողություններ (օրինակ՝ տպագիր նյութերի տարածումը կամ հակասահմանադրական կուսակցության կամ միավորման խորհրդանիշների օգտագործումը), որոնք իրենց բնույթով համարվում են հակասահմանադրական:

(...)

49. Ի պատասխան սահմանադրական կարգը տապալելու համար պատիժ սահմանող

«Քրեական օրենսգրքի 300.1-րդ հոդվածի վերաբերյալ «Սահմանադրական դատարանի կողմից Վենետիկի հանձնաժողովին ուղղված սույն խորհրդատվական կարծիքի շրջանակներում առաջադրված հինգ հարցերին՝ Վենետիկի հանձնաժողովը նշել է, որ անդամ պետությունների մեծ մասից ստացված տեղեկատվությունը վկայում է քննության առարկա հարցերի և ներկայացված մանրամասնությունների միջև էական տարբերությունների մասին: Այդ իսկ պատճառով սույն խորհրդատվական կարծիքում ներկայացված եզրակացությունները միայն նախնական են:

50. Անդամ պետություններն իրենց իսկ ազգային սահմանադրություններում և օրենսդրություններում տարբեր մոտեցումներ են ցուցաբերում սահմանադրական կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների առնչությամբ: Եթե անդամ պետություններում առկա են նման հանցագործություններ և սահմանադրությունը համապատասխան հղում է պարունակում, ապա դրանք հաճախ սահմանում են Սահմանադրության բռնի և ապօրինի փոփոխությունը՝ որպես այս հանցագործության տարր, և սահմանադրությունը վկայակոչում են որպես ամբողջություն: Մյուս անդամ պետություններն անմիջականորեն հղում են կատարում սահմանադրական կարգը պահպանելու պարտականությանը՝ առանց այն սահմանելու: Այնուամենայնիվ, կարծես թե առկա չեն օրենսդրական դրույթներ, որոնք ուղղակի հղում կպարունակեն սահմանադրության կոնկրետ հոդվածներին: Այնուամենայնիվ, քրեական օրենսգրքերով/օրենսդրությամբ նախատեսված դրույթներից շատերը (եթե ոչ բոլորը, քանի որ կիրառվող եզրույթները կարող են տարբերվել) անուղղակիորեն հղում են կատարում սահմանադրությանը՝ վկայակոչելով սահմանադրական այնպիսի սկզբունքներ, ինչպիսիք են ինքնիշխանությունը, տարածքային ամբողջականությունը, ժողովրդավարությունը և ընտրությունները, կամ հղում են կատարում կոնկրետ սահմանադրական այնպիսի մարմնի, ինչպիսին է խորհրդարանը: Հետևաբար, սահմանադրություններում կարծես թե առկա չէ «սահմանադրական կարգի դեմ» ուղղված հանցագործությունների վերաբերյալ որևէ ուղղակի հղում, սակայն կարելի է եզրահանգել, որ դրանց վերաբերյալ առկա են անուղղակի կամ ենթադրյալ հղումներ:

51. Սահմանադրական կարգ, սահմանադրական կարգի տապալում, իշխանության յուրացում եզրույթները, որպես այդպիսին կարծես սահմանված չեն անդամ պետությունների մեծ մասի օրենսդրություններում: Բազմաթիվ անդամ պետություններ, բայց ոչ բոլորը,

սահմանադրական կարգը տապալելու իրավախախտմանը վերաբերում են որպես պետական դավաճանություն, այն է՝ հանցավոր մտադրություն կամ իրական փորձ՝ խաբեությամբ, բռնի և անօրինական եղանակով փոփոխելու Սահմանադրությունը, ինչին միշտ չէ, որ պահանջում է սահմանադրական կարգի փաստացի տապալում:

52. Առկա է սահմանադրական կարգի, սահմանադրական կարգի տապալման, իշխանության յուրացման եզրույթների վերաբերյալ նախադեպային իրավունքի պակաս, որը վկայում է, որ հիմնականում այդ եզրույթները կարգավորող օրենսդրական դրույթներն առ օրս չեն կիրառվել: Սա իր հերթին վկայում է, որ առկա չէ լավագույն պրակտիկա՝ կապված այն փաստական հանգամանքների հետ, որոնցով պատիժ է նախատեսվում նմանատիպ հանցագործության, օրինակ պետական դավաճանության համար, որին կարող են առնչվել անդամ պետությունները: Ինչ վերաբերում է քրեական օրենսդրության հետադարձ ուժի արգելմանը և օրենքներում հանցավոր գործողությունների բավարար հստակ և ճշգրիտ սահմանումներ նախատեսելու պահանջին, ապա սահմանադրական կարգի հասկացությունների և սահմանադրական կարգի տապալման վերաբերյալ անճշտությունների քննադատությունները կարող են մեղմացուցիչ հանգամանք հանդիսանալ այն առումով, որ Վենետիկի հանձնաժողովի անդամ պետությունները եկել են կոնվերգենցիայի (միատեսակ մոտեցում)՝ թողնել այդ եզրույթները անորոշ և ոչ հստակ ձևակերպված: Հետևաբար, որևէ եզրակացություն չի կարող արվել այն հարցում, թե որն է իրավական որոշակիության տեսանկյունից լավագույն փորձը: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով այս սկզբունքը և համաչափության սկզբունքը՝ թվում է, որ կարելի է ողջամտորեն ակնկալել, որ որքան ավելի լայնորեն է ձևակերպված օրենսդրական դրույթը, այնքան ավելի մեծ ուշադրություն պետք է դարձնել մեղադրյալի անձնական ազատություններին և հիմնարար իրավունքներին: Նման դրույթն ավելի նեղ իմաստով մեկնաբանելիս պետք է հաշվի առնել *dubio pro reo* սկզբունքը (մեղադրյալը չի կարող դատապարտվել, եթե նրա մեղքի վերաբերյալ կան չփարատված կասկածներ)»:

5. Գործի շրջանակներում պարզման ենթակա հանգամանքները

Սույն գործով Օրենսգրքի վիճարկվող 300.1-ին հոդվածի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու համար Սահմանադրական դատարանն

անհրաժեշտ է համարում պարզել, մասնավորապես, այն հարցը, թե վիճարկվող հոդվածը համապատասխանում է արդյոք որոշակիության և համաչափության սահմանադրական սկզբունքներին, և ըստ այդմ երաշխավորված են արդյոք Սահմանադրության 72 և 73-րդ հոդվածներով ամրագրված հիմնական իրավունքները:

6. Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

6.1. Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ոչ ոք չի կարող դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել: Չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը ենթակա էր կիրառման հանցանք կատարելու պահին ...»:

Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ չունեն: 2. Անձի իրավական վիճակը բարելավող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ոչ ոք չպետք է մեղավոր ճանաչվի որևէ գործողության կամ անգործության համար, որը, կատարման պահին գործող ներպետական կամ միջազգային իրավունքի համաձայն, քրեական հանցագործություն չի համարվել: Չի կարող նաև նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը կիրառելի է եղել քրեական հանցագործության կատարման պահին»: Ընդ որում՝ Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածով ամրագրված երաշխիքի կարևորությունը ընդգծվում է նաև նրանով, որ անգամ պատերազմի կամ ազգի կյանքին սպառնացող ցանկացած այլ արտակարգ իրավիճակի ժամանակ նշված կանոնից շեղումն անթույլատրելի է (Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Նշված կանոնն իր արտացոլումն է գտել նաև Օրենսգրքում, մասնավորապես, 12-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝

«1. Արարքի հանցավորությունը և պատժելիությունը որոշվում են դա կատարելու ժամանակ գործող քրեական օրենքով:

2. Հանցանքը կատարելու ժամանակ է համարվում հանրության համար վտանգավոր գործողությունը (անգործությունը) իրականացնելու ժամանակը՝ անկախ հետևանքները վրա հասնելու պահից»:

Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) 2. Արարքի հանցավորությունը սահմանող, պատիժը խստացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ վատթարացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի»:

«Չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» (nullum crimen, nulla poena sine lege)» կանոնը թե՛ միջազգային, թե՛ ներպետական իրավունքի համընդհանուր ճանաչում ստացած սկզբունք է և դիտարկվում է իբրև իրավունքի գերակայության առանցքային տարրերից մեկը:

Ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողության ընդհանուր կանոնը, որով մերժվում է իրավական ակտերի հետադարձ գործողության հնարավորությունը, հետապնդում է իրավաչափ նպատակներ՝ դրանով հնարավոր է լինում երաշխավորել մարդու իրավունքները, ապահովել իրավական որոշակիության, իրավական անվտանգության սկզբունքները, հասարակական հարաբերությունների կայունությունը և այլն:

Համանման իրավական դիրքորոշում Սահմանադրական դատարանն արտահայտել է նաև իր՝ 2011 թվականի նոյեմբերի 29-ի ՍԴՈ-1000 որոշմամբ, մասնավորապես, ամրագրելով, որ «ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 3-6-րդ մասերի, ինչպես նաև 42-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի համադրված վերլուծությունը վկայում է, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ՝ ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողության կանոնակագումը հիմնվում է այն տրամաբանության վրա, որ իրավական ակտերի հետադարձ ուժով գործողության մերժումն **ընդհանուր կանոն է**, իսկ այդ ակտերի հետադարձ ուժով գործողության հնարավորությունը՝ **բացառություն ընդհանուր կանոնից**: Այս մոտեցումը բխում է իրավական որոշակիության, օրենսդրության նկատմամբ լեգիտիմ ակնկալիքների, մարդու իրավունքների երաշխավորման, իրավակիրառ մարմինների կողմից կամայականությունների կանխարգելման նկատառումներից»:

Ընդ որում, բացառություններն իրենց հերթին տարբեր են. (1) երբ սահմանադիրը **բացառում է օրենսդրի կողմից որևէ հայեցողություն** դրսևորելու հնարավորությունը՝ սահմանելով հետադարձության *ուղիղ պահանջ* (արարքի պատժելիությունը վերացնող

կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ (Սահմանադրության 72-րդ հոդված), և (2) երբ անձի իրավական վիճակը բարելավող իրավական ակտին *հետադարձ ուժ հաղորդելու լիազորությունը թողնվում է իրավասու (այդ ակտն ընդունող) մարմնի հայեցողությանը* (անձի իրավական վիճակը բարելավող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով (Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Այս դեպքերում ևս Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է ՍԴՌ-1000 որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումն առ այն, որ *իրավական ակտի հետադարձությունը թույլատրվում է բացառիկ դեպքերում, և փվյալ ակտն ընդունող մարմնի՝ այդ ակտին հետադարձ ուժ հաղորդելու որոշումը պետք է հիմնվի հասարակության և պետության համար նման որոշման հնարավոր իրավական հետևանքների բազմակողմանի վերլուծության և գնահատականի վրա:*

Սահմանադրաիրավական պահանջը, ըստ որի՝ պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ, իր արտացոլումն է գտել նաև Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածում, ըստ որի՝ «1. Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, այսինքն՝ տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են դա, սակայն ունեն դատվածություն»: Նույն հոդվածի 3-րդ մասով կարգավորվում են այն դեպքերը, երբ միևնույն օրենքով պատասխանատվությունը և՛ մասնակիորեն մեղմացվում է, և՛ մասնակիորեն խստացվում: Նման դեպքերի համար, ելնելով Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի էությունից՝ օրենսդիրը սահմանել է, որ՝ «Պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող և միաժամանակ պատասխանատվությունը մասնակիորեն խստացնող օրենքը հետադարձ ուժ ունի միայն այն մասով, որը մեղմացնում է պատասխանատվությունը»:

Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2017 թվականի փետրվարի 14-ի ՍԴՌ-1348 որոշմամբ անդրադառնալով «Հանցագործություններ սահմանելիս և պատիժներ նշանակելիս օրինականության սկզբունքը» վերտառությամբ Սահմանադրության 72-րդ հոդ-

վածի երրորդ նախադասության՝ «Արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ» դրույթի բովանդակությանը՝ արձանագրել է.

«(...) առաջին՝ սահմանադիրն արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքների համար նախատեսում է վերջիններիս՝ ժամանակի **մեջ գործողության հատուկ կարգ**, այն է՝ այդպիսի օրենքները տարածվում են մինչ այդ օրենքների ուժի մեջ մտնելը ծագած համապատասխան հարաբերությունների վրա,

երկրորդ՝ ի տարբերություն անձի վիճակը բարելավող **այլ օրենքների**, սահմանադիրն արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքի հետադարձությունը **չի պայմանավորում վերջինիս՝ այդ օրենքներով նախատեսված լինելու** հանգամանքով,

երրորդ՝ անմիջական գործողությամբ օժտված սահմանադրաիրավական վերոհիշյալ դրույթով ամրագրված իրավակարգավորման շրջանակներում սահմանադիրն արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքը հետադարձությամբ կիրառելու պահանջը տարածում է քրեադատավարական և քրեակատարողական բոլոր գործընթացներում ներգրավված, ի թիվս այլոց, այն անձանց վրա, ում արարքի պատժելիությունը վերացվել է, և սահմանադրաիրավական այս սկզբունքի գործողությունը **չի պայմանավորում քրեադատավարական կամ քրեակատարողական այս կամ այն փուլով, ինչն արտացոլվել է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որի համաձայն՝ արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, այսինքն՝ տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են դա, սակայն ունեն դատվածություն,**

չորրորդ՝ ելնելով մարդու արժանապատվության անխախտելիության և մարդու անօտարելի արժանապատվության՝ իր իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմք հանդիսանալու սահմանադրաիրավական պահանջներից և հիմնական իրավունքների անմիջականորեն գործողության սկզբունքից՝ անձի նկատմամբ **արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքը հետադարձությամբ կիրառելը ենթադրում է, որ վերանում են արարքի պատժելիություն սահմանող օրենքի կիրառման արդյունքում անձի համար առաջացած բոլոր անբարենպաստ իրավական հետևանքները,**

այսինքն՝ անձի նկատմամբ արարքի պատժելիությունը վերացնող օրենքի հետադարձ կիրառումը վերականգնվում է մինչև արարքի պատժելիություն սահմանող օրենքի կիրառումն առկա վիճակը,

(...)

յոթերորդ՝ պատիժը վերացնող օրենքը հետադարձությամբ կիրառելն անմիջականորեն առնչվում է անձի այնպիսի հիմնական իրավունքներին, ինչպիսիք են դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները, և ինչպես հանցագործություններ սահմանելու և պատիժներ նշանակելու, այնպես էլ արարքի պատժելիությունը վերացնելու գործընթացները պետք է հիմնված լինեն ոչ միայն ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածով ամրագրված՝ հանցագործություններ սահմանելիս և պատիժներ նշանակելիս օրինականության սկզբունքի, այլ նաև հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության, հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համաչափության և որոշակիության սահմանադրաիրավական պահանջների անմիջական գործողության ապահովման վրա, քանի որ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք» (ՍԴՈ-1348 որոշման 6-րդ կետ):

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ թեև Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածում ուղղակիորեն ամրագրված չէ առավել մեղմ քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառման կանոն, սակայն ՄԻԵԴ-ը Սկոպուլան ընդդեմ Իտալիայի գործով (no. 2) [GC] (no. 10249/03, 17 սեպտեմբերի 2009թ.), ելնելով Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի վերլուծությունից, եկել է եզրահանգման, որ՝ «...Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին կետը երաշխավորում է ոչ միայն ավելի խիստ քրեական օրենքների հետադարձ ուժի մերժման սկզբունքը, **այլև ենթադրաբար ավելի մեղմ քրեական օրենսդրության հետադարձ ուժ ունենալու սկզբունքը**: Այդ սկզբունքը մարմնավորված է այն կանոնի մեջ, համաձայն որի՝ այն դեպքում, երբ իրավախախտման կատարման պահին գործող քրեական օրենքի և դրանից հետո ընդունված քրեական օրենքի միջև վերջնական վճիռ կայացնելիս առկա են տարբերություններ, ապա դատարանները պետք է կիրառեն այն

օրենքը, որի դրույթներն ավելի բարենպաստ են մեղադրյալի համար (ibid., 108-09-րդ կետեր)»:

Ավելին, սույն գործով խորհրդատվական կարծիքի 82-րդ կետում ՄԻԵԴ-ը նաև արձանագրել է, որ՝ «Թեև ավելի մեղմ քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառման պահանջը, ընդհանուր առմամբ ձևակերպվել է Սկոպոլայի գործով (թիվ 2), հարկ է նշել, որ այդ պահանջը մշակվել և հետագայում կիրառվել է կիրառվող **փուլերի կամ պատժի կիրառման փոփոխությունների համատեքստում** (տե՛ս, օրինակ, *Gouarré Patte v. Andorra*, no. 33427/10, կետեր 28-36, 12 հունվարի 2016թ., և *Koprivnikar v. Slovenia*, no. 67503/13, կետ 59, 24 հունվարի 2017թ.): *Պարմակը և Բակիրն ընդդեմ Թուրքիայի գործով* (թիվ 22429/07 և 25195/07, կետ 64, 3 դեկտեմբերի 2019թ.) դատարանն առաջին անգամ եզրակացրել է, որ ավելի մեղմ քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառման սկզբունքը կիրառվում է նաև իրավախախտման սահմանման հետ կապված փոփոխության ենթատեքստում»:

Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ «նոր» քրեական օրենքի գործողությունը (առանց որևէ հայեցողության հնարավորության) հետադարձությամբ տարածվում է մինչև ընդունումը ծագած այն իրավահարաբերությունների (դեպքերի) վրա, երբ՝

1) նոր քրեական օրենքը լրիվ կամ մասնակի վերացնում է արարքի հանցավորությունը (լրիվ ապաքրեականացում, մասնակի ապաքրեականացում),

2) նոր քրեական օրենքը մեղմացնում է պատիժը,

3) նոր քրեական օրենքն այլ կերպ բարելավում է հանցանք կատարած անձի վիճակը:

Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ քրեական օրենքի ամեն փոփոխություն չէ, որ հանգեցնում է արարքի քրեականացման/ ապաքրեականացման, պատժի խստացման/մեղմացման, կամ հանցանք կատարած անձի վիճակը այլ կերպ բարելավելուն/վատթարացնելուն: Հետևաբար՝ բոլոր նկարագրված դեպքերում պետք է գործի իրավական նորմերի գործողության ընդհանուր կանոնը, այն է՝ պետք է գործի և կիրառվի նոր քրեական օրենքը:

Վերոգրյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ արդեն իսկ հանցավոր արարքի այս կամ այն դրսևորումը նոր հանցակազմով սահմանելը և անձի նկատմամբ կիրառելը ***կարող են համահունչ լինել Սահմանադրության 72 և 73-րդ հոդվածներին միայն այն դեպքում, եթե այդ նոր հանցակազմով տեղի չի ունեցել հանցավոր ճանաչված արարքի շրջանակի ընդլայնում:***

6.2. Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում կիրառելի օրենքի ընտրությունը կատարվում է արարքի կատարման ժամանակի և կիրառվելիք օրենքի գործողության ժամանակի համադրության արդյունքում: Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ միանշանակ է, որ նման համադրություն կատարելու բացառիկ իրավասությունը վերապահված է քրեական գործի վարույթն իրականացնող մարմնին՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից վերը նշված սկզբունքների պահպանմամբ՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ միայն վարույթն իրականացնող մարմնին է հասու ամեն կոնկրետ քրեական գործի հանգամանքների, հանցավոր արարքի կատարման, տևողության և հետևանքի վրա հասնելու ժամանակի վերաբերյալ փաստերը հաստատող կամ հերքող հանգամանքների, հանցավոր արարքը ենթադրաբար կատարած անձանց շրջանակի և այլնի մասին տեղեկատվությունը, որն իր ամբողջության մեջ հնարավորություն կտա որոշելու քրեական օրենքի կոնկրետ դրույթի՝ ժամանակի մեջ կիրառության հարցը:

Նման դիրքորոշման է հանգել նաև ՄԻԵԴ-ը սույն գործով իր խորհրդատվական կարծիքում՝ մասնավորապես, նշելով, որ՝

«88. Այսպիսով, իրավախախտման կատարման պահին գործող քրեական օրենքի և փոփոխված քրեական օրենքի համեմատությունը պետք է իրականացվի իրավասու դատարանի կողմից ոչ թե հանցագործության սահմանումների վերացական համեմատությամբ, այլ հաշվի առնելով գործի կոնկրետ հանգամանքները:

(...)

«90. Թեև կոնկրետացման սկզբունքը մշակվել է համապատասխան տույժերի փոփոխմանը վերաբերող դատական գործերով, սակայն Դատարանը, հաշվի առնելով վերը նշված նկատառումները (տե՛ս 87-88-րդ կետերը), գտնում է, որ նույն սկզբունքը վերաբերում է նաև այն դեպքերին, որոնցով կատարվում է իրավախախտման սահմանման համեմատություն՝ դրա կատարման պահի և հաջորդած փոփոխության միջև»:

91. ... Ներպետական դատարանների իրավասությունն է մեղադրյալի կողմից ենթադրյալ գործողությունների կամ անգործության և գործի այլ առանձնահատուկ հանգամանքների լույսի ներքո համեմատել 2009 թվականի ՔՕ 300.1-ին հոդվածի և քննության առարկա դեպքերի ժամանակ գործող ՔՕ 300-րդ հոդվածի հնարավոր կիրառման իրավական հետևանքները: ...

92. Դատարանը, հետևաբար, այն կարծիքին է, որ Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի նպատակներից ելնելով՝ եթե ենթադրյալ իրավախախտումը կատարելուց հետո ընդունված օրենքն ավելի կամ պակաս բարենպաստ է մեղադրյալի համար, քան այն օրենքը, որը գործել է ենթադրյալ իրավախախտումը կատարելու ժամանակահատվածում, ապա պետք է հաշվի առնել գործի առանձնահատուկ հանգամանքները (կոնկրետացման սկզբունքը): Եթե հետագայում ընդունված օրենքն ավելի խիստ է, քան այն օրենքը, որը գործել է ենթադրյալ իրավախախտումը կատարելու ժամանակահատվածում, ապա այն չի կարող կիրառվել»:

6.3. Սահմանադրության 79-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ»:

Սահմանադրական դատարանն իր բազմաթիվ որոշումներում անդրադարձել է որոշակիության սահմանադրական սկզբունքին: Սույն գործով ևս Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է իր, մասնավորապես, 2019թ. նոյեմբերի 15-ի ՍԴՈ-1488 որոշմամբ արտահայտած հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

«1) օրենքը պետք է համապատասխանի նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներում արտահայտված այն իրավական դիրքորոշմանը, համաձայն որի՝ որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության (...) սկզբունքին, այսինքն՝ ձևակերպված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ տա քաղաքացուն դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը» (ՍԴՈ-630),

2) «Իրավական պետության սկզբունքը, ի թիվս այլնի, պահանջում է նաև իրավական օրենքի առկայություն: Վերջինս պետք է լինի բավականաչափ մատչելի՝ իրավունքի սուբյեկտները պետք է համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ունենան կողմնորոշվելու, թե տվյալ դեպքում ինչ իրավական նորմեր են կիրառվում: Նորմը չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն ձևակերպված չէ բավարար ճշգրտությամբ, որը թույլ կտա իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց դրան համապատասխանեցնել իրենց վարքագիծը. նրանք պետք է հնարավորություն ունենան կանխատեսել այն հետևանքները, որոնք կարող է առաջացնել տվյալ գործողությունը:

Օրենքի կանխատեսելիությունը գնահատելու համար կարևոր գործոն է նաև տվյալ հարաբերությունները կանոնակարգող տարբեր կարգավորումների միջև հակասությունների առկայության կամ բացակայության հանգամանքը» (ՍԴՈ-753),

3) « ... սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ ՀՀ դատական օրենսգրքի 63-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314.1-րդ հոդվածներում նշված իրավախախտումների և վիճարկվող նորմում նշված հանցակազմի միջև էական տարբերությունների բացակայության պայմաններում անձը զրկվում է իր վարքագծի իրավական հետևանքները կանխատեսելու հնարավորությունից, ինչը չի բխում օրենքի կանխատեսելիության և որոշակիության սկզբունքներից» (ՍԴՈ-851),

4) «Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ իրավական պետությունում, իրավունքի գերակայության սկզբունքի որդեգրման շրջանակներում, օրենքում ամրագրված իրավակարգավորումները պետք է անձի համար կանխատեսելի դարձնեն իր իրավաչափ սպասելիքները» (ՍԴՈ-1148),

5) «ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածով ամրագրված իրավական պետության կարևորագույն հատկանիշներից է իրավունքի գերակայությունը, որի ապահովման գլխավոր պահանջներից են իրավական որոշակիության սկզբունքը, իրավահարաբերությունների կարգավորումը բացառապես այնպիսի օրենքներով, որոնք համապատասխանում են որակական որոշակի հատկանիշների՝ հստակ են, կանխատեսելի, մատչելի» (ՍԴՈ-1270),

6) «Մի շարք այլ որոշումների (ՍԴՈ-630, ՍԴՈ-1142) համատեքստում, անդրադառնալով իրավական որոշակիության սկզբունքին, Սահմանադրական դատարանը

գտել է, որ այն անհրաժեշտ է, որպեսզի համապատասխան հարաբերությունների մասնակիցները ողջամիտ սահմաններում ի վիճակի լինեն կանխատեսել իրենց վարքագծի հետևանքները և վստահ լինեն ինչպես իրենց պաշտոնապես ճանաչված կարգավիճակի անփոփոխելիության, այնպես էլ ձեռք բերված իրավունքների և պարտավորությունների հարցում» (ՍԴՈ-1439),

7) (...) Իրավական որոշակիության սկզբունքի վերաբերյալ դիրքորոշումներն ամրագրված են Սահմանադրական դատարանի մի շարք, մասնավորապես, ՍԴՈ-630, ՍԴՈ-753, ՍԴՈ-1270 որոշումներում, որոնցից բխում է, որ Սահմանադրական դատարանն իրավական որոշակիության սկզբունքը դիտարկում է որպես Սահմանադրության 1-ին հոդվածով ամրագրված՝ իրավական պետության և հատկապես վերջինիս կարևորագույն հատկանիշներից՝ իրավունքի գերակայության գլխավոր պահանջներից մեկը, և հիշյալ սահմանադրաիրավական սկզբունքի գործողությունը տարածվում է բոլոր օրենքների վրա՝ անկախ այն հանգամանքից, թե վերջիններս ունեն հիմնական իրավունք սահմանափակող, թե հիմնական իրավունքի իրացումը կարգավորող բնույթ (ՍԴՈ-1357):

Անդրադառնալով իրավական որոշակիության սկզբունքին՝ Սահմանադրական դատարանն իր որոշումներում արտահայտել է իրավական դիրքորոշումներ առ այն, որ, մասնավորապես, որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե ձևակերպված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ տա քաղաքացուն դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը (ՍԴՈ-630), վերջինս պետք է լինի բավականաչափ մատչելի՝ իրավունքի սուբյեկտները պետք է համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ունենան կողմնորոշվելու՝ թե տվյալ դեպքում ինչ իրավական նորմեր են կիրառվում (ՍԴՈ-753), օրենսդրության մեջ օգտագործվող հասկացությունները պետք է լինեն հստակ, որոշակի և չհանգեցնեն տարաբնույթ մեկնաբանությունների կամ շփոթության (ՍԴՈ-1176, ՍԴՈ-1449),

8) « Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը ենթադրում է ինչպես հնարավորինս հստակ իրավակարգավորման առկայություն, այնպես էլ դրա կանխատեսելիության ապահովում: Մասնավորապես, իրավակարգավորման ձևակերպումը պետք է հնարավորություն տա անձին ոչ միայն դրան

համապատասխան ձևավորելու իր վարքագիծը, այլև կանխատեսելու, թե ինչպիսի՞ն կարող են լինել հանրային իշխանության գործողությունները, և ի՞նչ հետևանքներ կառաջանան տվյալ իրավակարգավորման կիրառման արդյունքում:

... Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ օրենքի որոշակիության պահանջ նախատեսելով հանդերձ՝ հնարավոր չէ բոլոր հարցերի կարգավորումը նախատեսել բացառապես օրենքով, այդ պատճառով այս հարցում կարևորվում է հատկապես դատական ատյանների կողմից օրենքի հստակ մեկնաբանությունը:

Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է իր՝ 03.05.2016թ. ՍԴՈ-1270 որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումն առ այն, որ՝ «Նույնիսկ իրավական նորմի առավելագույն հստակությամբ ձևակերպման դեպքում դատական մեկնաբանությունը չի բացառվում: Իրավադրույթների պարզաբանման և փոփոխվող հանգամանքներին՝ զարգացող հասարակական հարաբերություններին դրանց համապատասխանեցման անհրաժեշտությունը միշտ էլ առկա է: Հետևաբար, օրենսդրական կարգավորման *որոշակիությունը և ճշգրտությունը չեն կարող բացարձականացվել՝ նույնիսկ ոչ բավարար հստակությունը կարող է լրացվել դատարանի մեկնաբանություններով*»: Վերոգրյալը հաստատվում է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումներով, մասնավորապես, Բուսույոկն ընդդեմ Մոլդովայի (Case of Busuioac v. Moldova, application no. 61513/00, 21/12/2004) վճռում դատարանը գտել է. «...որ, թեև օրենքում որոշակիությունը մեծապես ցանկալի է, սակայն դա կարող է հանգեցնել չափազանց կոշտության, և օրենքը պետք է կարողանա հարմարվել փոփոխվող հանգամանքներին: Հետևաբար, շատ օրենքներ անխուսափելիորեն ձևակերպվում են այնպիսի հասկացություններով, որոնք քիչ թե շատ անորոշ են, և որոնց մեկնաբանությունը և կիրառումը պրակտիկայի խնդիր է» (ՍԴՈ-1452),

9) «Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2015 թվականի հունիսի 9-ի ՍԴՈ-1213 որոշմամբ հայտնել է, որ «...իրավունքի գերակայության սկզբունքի որդեգրման շրջանակներում օրենքում ամրագրված իրավակարգավորումները պետք է անձի համար կանխատեսելի դարձնեն իր իրավաչափ ակնկալիքները: Բացի դրանից, իրավական որոշակիության սկզբունքը, լինելով իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից մեկը, ենթադրում է նաև, որ իրավահարաբերությունների բոլոր սուբյեկտների, այդ

թվում՝ իշխանության կրողի գործողությունները պետք է լինեն կանխատեսելի ու իրավաչափ» (ՍԴՈ-1475):

Վերահաստատելով և զարգացնելով իր իրավական դիրքորոշումները՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է.

1) *իրավական որոշակիությունը նաև իրավական անվտանգության կարևոր բաղադրիչ է*, որով, ի թիվս այլնի, ապահովվում է նաև վստահությունը հանրային իշխանության և նրա հաստատությունների նկատմամբ,

2) իրավական պետությունում բացառապես որոշակի՝ *կանխատեսելի, հստակ և բոլորի համար մատչելի օրենսդրական կարգավորումների* միջոցով պետք է երաշխավորվի առկա իրավակարգի հետագա գոյության նկատմամբ վստահության պաշտպանությունը,

(...)

4) հանրային իշխանության կողմից որոշակիության սկզբունքի խախտումն ուղղակիորեն ազդում է օրենքի գերակայության սկզբունքի վրա և էականորեն նվազեցնում է իրավական պետության կայացածության աստիճանը,

5) հիմնական իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող օրենքների հստակությունը, կանխատեսելիությունը և մատչելիությունն ուղիղ համեմատական են հիմնական իրավունքի սահմանափակման աստիճանին. **որքան ավելի ինտենսիվ է այդ սահմանափակումը, այնքան ավելի հստակ, կանխատեսելի և մատչելի պետք է լինեն հիշյալ օրենքների ձևակերպումները**, որպեսզի երկիմաստություն չառաջացնեն մասնավոր անձանց համար արգելքների, այլ սահմանափակումների կամ նրանց վրա դրված պարտականությունների առկայության և բովանդակության հարցում,

6) հաշվի առնելով կենսական հարցերի բազմազանությունը և նորմաստեղծ ճանապարհով բոլոր իրավիճակներին արձագանքելու անհնարինությունը՝ օրենսդրական և ենթաօրենսդրական կարգավորումների որոշակիության պահանջը չի բացառում անորոշ իրավական հասկացությունների ամրագրումն օրենքներում և ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերում, սակայն այն պարտադիր պետք է ուղեկցվի նման հասկացությունների համարժեք, իսկ նույնական դեպքերում՝ միատեսակ մեկնա-

բանությամբ, առանց որի անհնարին կլինի փաստել այդ դրույթների կանխատեսելիությունը (...)»:

6.4. Միաժամանակ անդրադառնալով Օրենսգրքով սահմանված բլանկետային նորմին ներկայացվող որոշակիության պահանջին՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ բլանկետային դիսպոզիցիա պարունակող նորմերի առանձնահատկությունը դրսևորվում է նրանում, որ դրանք ինքնուրույն չեն կարող իրացվել, այսինքն՝ դրանք հասարակական հարաբերությունների ինքնուրույն կարգավորիչներ չեն և իրենց սոցիալական կարգավորիչ գործառույթը կարող են իրականացնել միայն այլ նորմերի հետ համակցության մեջ:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Օրենսգրքի բազմաթիվ դրույթներում հղումներ կատարվում են այլ օրենսդրական ակտերով սահմանված դեֆինիտիվ նորմերին, սակայն կոնկրետ օրենքի կոնկրետ հոդվածներին կամ դրանց մասերին հղում պարունակող բլանկետային դիսպոզիցիաներ, բացի վիճարկվող հոդվածից, նախատեսված են նաև Օրենսգրքի մի շարք այլ հոդվածներում (մասնավորապես, 190.2-րդ, 314.3-րդ, 353.1-ին և այլ հոդվածներում):

Հարկ է նշել, որ Օրենսգրքի բլանկետային դիսպոզիցիաների հիմնախնդրին Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է իր՝ 2019 թվականի ապրիլի 16-ի ՍԴՈ-1453 որոշմամբ՝ արտահայտելով հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- «Իրավակիրառ պրակտիկայում առաջանում են խնդիրներ, երբ օրենսդիրը փոփոխություններ է մտցնում ոչ թե անմիջապես քրեական օրենքում, այլ միջճյուղային այն օրենսդրության մեջ, որն այս կամ այն կերպ որոշում է քրեաիրավական արգելքների բովանդակությունը կամ քրեական պատժի սահմանները: Այդ բարդությունները պայմանավորված են այն հանգամանքով, որ ձևական առումով դրանք չեն համարվում քրեական օրենքի փոփոխություն: Սակայն պետք է հաշվի առնել, որ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածում օգտագործվում է ոչ թե «քրեական օրենք», այլ «օրենք» եզրույթը: Վերոնշյալ դրույթի և՛ տառացի, և՛ համակարգային մեկնաբանությունից հետևում է, որ օրենքի հետադարձ ուժի բացառության կանոնը տարածվում է նաև այն օրենքների վրա, որոնց հղում է կատարվում Օրենսգրքի բլանկետային նորմով»,

- «... այն դեպքերում, երբ օրենսդիրը քրեական օրենքը շարադրելիս հղում է կատարում այլ օրենքների նորմերին, ապա դրանք որոշակիորեն վերածվում են քրեական իրավունքի աղբյուրի: Նորմատիվ իրավական ակտերը, որոնց վրա կատարվում կամ ենթադրվում է հղում քրեաիրավական բլանկետային նորմով, էապես ազդում է հանցանքի իրավական բովանդակության և այդ հանցանքի համար քրեական պատասխանատվության կիրառման սահմանների վրա: Այսպիսով, **յուրաքանչյուր փոփոխություն այն օրենքներում, որոնց հղում է կատարվում Օրենսգրքի բլանկետային նորմում, կարող է հանգեցնել քրեական պատասխանատվության ընդլայնման, նեղացման կամ վերացման:** Ամեն պարագայում, թեև միայն քրեական օրենքն է, որ, միացնելով հանցակազմի բոլոր տարրերը, սահմանում է արարքի հանցավորությունը, այնուամենայնիվ, քրեական օրենքը պետք է դիտարկել բլանկետային նորմերի հետ միասնության մեջ: **Հետևաբար՝ արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքի հետադարձ ուժ ունենալու կանոնը վերաբերում է նաև այն օրենքներին, որոնց հղում է կատարվում Օրենսգրքի բլանկետային նորմով»**,

- «Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության միակ հիմքը հանցանք, այսինքն՝ այնպիսի արարք կատարելն է, որն իր մեջ պարունակում է քրեական օրենքով նախատեսված հանցակազմի բոլոր հատկանիշները: Հանցակազմի սուբյեկտը հանցագործության հանցակազմի չորս տարրերից մեկն է, որոնցից թեկուզ մեկի բացակայությունը վկայում է հանցակազմի բացակայության մասին, ուստիև բացառում է տվյալ արարքի հանցավորությունը և պատժելիությունը: Օրինակ՝ եթե օրենսդրական փոփոխության հետևանքով անձի պաշտոնը դուրս է բերվել զինծառայողների ցանկից, ապա այդ անձին զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործության համար մեղադրանք առաջադրելը կխախտի Սահմանադրության 72-րդ հոդվածով սահմանված իրավական երաշխիքները:

Հետևաբար՝ քրեական օրենքը հետադարձ ուժ ունի նաև այն դեպքերում, երբ տեղի է ունենում սուբյեկտային կազմով մասնակի ապաքրեականացում, այսինքն՝ երբ սուբյեկտային կազմից հանվում են այնպիսի սուբյեկտներ, որոնց համար նախկին օրենքով սահմանված էր քրեական պատասխանատվություն:

Սահմանադրական դատարանի նշյալ մեկնաբանությունը վերաբերում է ոչ միայն Օրենսգրքի սույն գործով վիճարկվող 310.1-րդ հոդվածի 1-ին մասին ու 314.3-րդ հոդվածին, այլև Օրենսգրքով նախատեսված ցանկացած այլ արարքի»:

6.5. Սահմանադրության 1-ին և 2-րդ հոդվածներն անփոփոխելի են: Սույն գործով վիճարկվող 300.1-ին հոդվածում վկայակոչված սահմանադրական մյուս նորմերը թեև թողնում են այնպիսի տպավորություն, որ Սահմանադրության 2005թ. և 2015թ. փոփոխություններով տեքստերն առերևույթ ունեն կարգավորման միևնույն առարկան, այդուհանդերձ, ***դրանք ենթարկվել են էական բովանդակային փոփոխությունների:***

Սահմանադրական նորմերն իրենց էությամբ տարբերվում են այլ իրավական նորմերից նրանով, որ դրանք բնորոշվում են առավել կայունությամբ, ներքին ինքնաբավությամբ և արտահայտում են այն պատմական ժամանակաշրջանի սոցիալ-քաղաքական, իրավական իրողությունները, որոնց պայմաններում ընդունվում են: Ընդունման պահից մինչև 2015թ. փոփոխությունները Սահմանադրությունը բնորոշվել է որպես կոշտ Սահմանադրություն, որի նորմերի ցանկացած փոփոխություն կատարվում էր առավել բարդ ընթացակարգով:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահին առընթեր Սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի կողմից 2014 թվականին հրապարակված սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգում սահմանադրական կարգի հիմունքները կազմող իրավունքի գերակայության, իշխանությունների տարանջատման, ժողովրդավարության սկզբունքների լավագույնս իրացման նպատակով համապատասխան սահմանադրական նորմերում բարեփոխումներ կատարելու առնչությամբ դրա հեղինակների կողմից բերվում են մի շարք հայեցակարգային ծանրակշիռ հիմնավորումներ: Հայեցակարգի, Սահմանադրության 2005 և 2015 թվականի խմբագրություններում՝ վիճարկվող նորմերի տեքստերի համակարգային վերլուծությունը վկայում է, որ հեղինակները, իսկ հետագայում սահմանադիրը, ի դեմս ՀՀ ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների՝ էականորեն նոր բովանդակություն են ներդրել սահմանադրական հիշյալ նորմերի մեջ:

6.6. ՄԻԵԴ-ը սույն գործով խորհրդատվական կարծիքում արտահայտել է դիրքորոշում, համաձայն որի՝ «74. ... «բլանկետային հղում» կամ «օրենսդրություն՝ ըստ

հղման» տեխնիկայի կիրառումն ինքնին անհամատեղելի չէ Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի պահանջների հետ: Հղում պարունակող դրույթը և դրույթը, որին հղում է արվում, միասին վերցված պետք է թույլ տան շահագրգիռ անհատներին, անհրաժեշտության դեպքում՝ համապատասխան իրավաբանական խորհրդատվության օգնությամբ, կանխատեսել, թե ինչ վարքագիծ դրսևորելու հետևանքով իրենք կարող են քրեական պատասխանատվության ենթարկվել: Այս պահանջը հավասարապես կիրառելի է այն իրավիճակների նկատմամբ, երբ դրույթները, որոնց հղում է արվում, տվյալ իրավական նորմերի աստիճանակարգությունում ունեն ավելի բարձր դիրք կամ վերացականության ավելի բարձր աստիճան, քան հղում պարունակող դրույթները»: Սահմանադրական դատարանը, համադրելով իր կողմից վերն արտահայտած և ՄԻԵԴ-ի հիշյալ դիրքորոշումները, արձանագրում է, որ *ինքնին բլանկետային նորմի առկայությունը քրեական օրենսդրության մեջ խնդրահարույց չէ: Միակ էական սկզբունքային հանգամանքն այն է, որ և՛ քրեական օրենքի, և՛ այն օրենքի դրույթները, որին հղում է արվում, միասին վերցրած պետք է հնարավորություն ընձեռեն շահագրգիռ անձին ըմբռնելու իրավախախտման կազմի տարրերը և հստակ կանխատեսելու, թե ո՞ր գործողությունները (անգործությունը) կհանգեցնեն պատասխանատվության:*

Տվյալ պարագայում Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններից հետո օրենսդրի կողմից՝ **տևական ժամանակ** Օրենսգրքի վիճարկվող հոդվածում համապատասխան փոփոխություններ չկատարելու հանգամանքը թե՛ իրավակիրառի, թե՛ շահագրգիռ անձի համար ստեղծում է իրավական որոշակիության խնդիրներ:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ **այնքանով, որքանով Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածը բլանկետային հղմամբ վկայակոչում է իր ընդունման պահին գործած, սակայն կիրառման պահին Սահմանադրության փոփոխված նորմերը**, խնդրահարույց է Սահմանադրության 79-րդ հոդվածով սահմանված իրավական որոշակիության սկզբունքի տեսանկյունից, քանի որ հնարավորություն չի տալիս անձին հստակ պատկերացում կազմել Օրենսգրքով նախատեսված համապատասխան հանցակազմի բաղկացուցիչ տարրերի մասին և հստակ կանխատեսել, թե իր

ո՞ր գործողությունները (անգործությունը) կառաջացնեն քրեական պատասխանատվություն:

6.7. Սահմանադրական դատարանն առանձնակի կարևորում է այն հանգամանքը, որ վիճարկվող հոդվածում կիրառվող հասկացությունների անորոշության հարցը բարձրացնում է նաև գործն ըստ էության քննող դատարանը: Մասնավորապես, Դատարանի համար պարզ չէ վիճարկվող հոդվածում օգտագործվող՝ «*նորմը փաստացի վերացնել*» եզրույթը, որը պետք է դրսևորվի «*իրավական համակարգում այդ նորմի գործողության դադարեցմամբ*»: Դատարանի համար հստակ չէ, թե «*իրավական համակարգ*» եզրույթն օգտագործված է լա՛յն, թե՛ նեղ իմաստով, *իրավական նորմի գործողության դադարեցումը* պետք է կրի էպիգոդի՞կ, թե՛ համակարգային, վերջնակա՞ն, թե՛ ժամանակավոր բնույթ:

Այս առումով Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում նախ նշել, որ ՀՀ օրենսդրության մեջ բացակայում է «իրավական համակարգ» եզրույթի նորմատիվ բովանդակության ամրագրումը: Այն ծագել ու կիրառության մեջ է դրվել իրավունքի տեսությունում և բնորոշվում է որպես իրավունքի նորմատիվ համակարգի (իրավունքի նորմերի համակցության), իրավունքի կենսագործումն ապահովող կառույցների (հաստատությունների) և գաղափարաիրավական տարրերի (իրավական մշակույթի, իրավական դոկտրինի, իրավագիտակցության) ամբողջություն:

Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ վիճարկվող հոդվածն այս իմաստով չի կարող ունենալ իրավական որոշակիության բավարար աստիճան՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ նույնիսկ եզրույթի դատական մեկնաբանության առկայությամբ գործնականում դժվար է պատկերացնել, որ հնարավոր է երբևէ կյանքի կոչել վիճարկվող հոդվածը և որևէ անձի մեղադրանք առաջադրել իրավական համակարգի բաղադրամաս հանդիսացող տարրերից, օրինակ՝ հասարակական կամ անհատական իրավագիտակցության մեջ սահմանադրական կարգի հիմունքներից որևէ մեկի փաստացի դադարեցման մեղադրանքով:

Ինչ վերաբերում է «իրավական համակարգ» եզրույթի այն իմաստին, որը հանգում է դրա՝ որպես հասարակական հարաբերությունները կարգավորող, դրանց վրա կայունացնող ազդեցություն ունեցող իրավական միջոցների և կառուցակարգերի ամբողջու-

թյանը, այսինքն՝ իրավունքի կենսագործումը (օգտագործումը, կատարումը, պահպանումը, լայն իմաստով իրավակիրառումը) ապահովող ինստիտուցիոնալ փուլային համակարգին, ապա այս պարագայում էլ վիճարկվող իրավադրույթների՝ որոշակիության սկզբունքը բավարարելու վերաբերյալ կասկածները չեն դադարում գոյություն ունենալ:

Նորմը չէր կարող ունենալ որոշակիության բավարար աստիճան և ընկալելի լինել իրավակիրառողի համար, եթե նույնիսկ «իրավական համակարգը» հասկացվեր «իրավունքի համակարգ» իմաստով: Իրավունքի համակարգի՝ որպես իրավական նորմերի համակցության, վերացարկված հասկացության արտահայտման իրավական ձևն օրենսդրությունն է: Դա կնշանակեր, որ տեղի է ունեցել օրենսդրության մեջ նորմի գործողության դադարում: Օրենսդրության մեջ նորմի գործողության դադարումը կարող է տեղի ունենալ միայն Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված ձևական-իրավական որոշակի պաշտոնական ընթացակարգերի արդյունքում: Նորմի գործողության դադարեցումն այդ առումով տեղի է ունենում, օրինակ, այն վերացնելով, դատական կարգով անվավեր ճանաչելով, գործողության ժամկետի լրանալով, տվյալ նորմով կարգավորվող հասարակական հարաբերությունների դադարելով և այլն: Այնինչ դրանից առաջ Օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածում ընդգծվում է նորմի «փաստացի վերացնելը»:

Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ օրենսդրի կողմից նկարագրված դիսպոզիցիայում օգտագործվող «նորմը փաստացի վերացնելը» («de facto» վիճակը) և «իրավական համակարգում այդ նորմի գործողության դադարեցումը» («de jure» վիճակը) ձևակերպումները որևէ մեկնաբանման պարագայում չեն կարող լինել միմյանց հետ տրամաբանական-իրավական շաղկապվածության մեջ: Այդ ձևակերպումներով ենթադրվող իրավիճակները միմյանց հետ գտնվում են իմաստային հակադրության մեջ, քանի որ որևէ նորմի «de facto» վերացման վիճակը չի կարող ինքնաբերաբար հանգեցնել նորմի «de jure» դադարման վիճակին: Այլ կերպ՝ սահմանադրական կարգի տապալման հանցակազմի դիսպոզիցիայի ձևակերպումն օրենսդրի կողմից իրականացվել է, ի թիվս այլնի, տարբեր եզրույթների անհամատեղելի համակցմամբ:

Այսպիսով՝ վիճարկվող դրույթը, որն առավել ինտենսիվ միջամտություն է նախատեսում անձի անձնական ազատության հիմնական իրավունքին, ձևակերպված է

այնքան անորոշ, որ հնարավորություն չի տալիս ընկալել դրա իմաստը, կարող է հանգեցնել անկանխատեսելի, հետևապես՝ նաև կամայական կիրառման, և թույլ է տալիս ընդլայնել հանցագործության սահմանները՝ պայմանավորված չափազանց բարձր վերացականության աստիճան ունեցող սահմանադրական նորմերին հղում անելու հանգամանքով: Վերացականության բարձր աստիճանն ինքնին խնդրահարույց չէր լինի, եթե հանցակազմի դիսպոզիցիան ձևակերպված լիներ հստակ և թույլ տար ողջամտորեն նույնականացնել նկարագրվող արարքի արտահայտման եղանակը:

6.8. Սահմանադրական դատարանն իր բազմաթիվ որոշումներում անդրադարձել է նաև համաչափության սահմանադրական սկզբունքին: Այն ամրագրված է Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը»:

Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2020 թվականի հունիսի 18-ի ՍԴՈ-1546 որոշման մեջ, ամփոփելով իր նախորդող վերաբերելի դիրքորոշումները, մանրամասնությամբ մեկնաբանել է այս հիմնարար սահմանադրական սկզբունքի բովանդակությունը՝ թե՛ օրենսդրի, թե՛ նաև իրավակիրառ մարմինների համար ապահովելով դրա համարժեք ընկալման և կենսագործման պատշաճ նախադրյալներ: Վերահաստատելով իր այդ սկզբունքային իրավական դիրքորոշումները՝ Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում առանձնացնել դրանցից հետևյալը. **որքան ավելի ինտենսիվ է անձի հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանափակումը, այնքան ավելի է մեծանում այդ սահմանափակումը հիմնավորելու բեռը:**

Սույն գործի շրջանակներում էական նշանակություն ունի համաչափության սկզբունքի համակարգային կապը որոշակիության սկզբունքի հետ: Այս հարցին նույնպես Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է իր վերոհիշյալ որոշման մեջ: Հղում կատարելով ՍԴՈ-917 և ՍԴՈ-1488 որոշումներին՝ Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ հիմնական իրավունք սահմանափակող օրենքով ընտրված միջոցի պիտանիությունն առաջին հերթին կախված է հիմնական իրավունքների և ազատու-

թյունների սահմանափակումներին վերաբերող՝ Սահմանադրության այլ պահանջներին, հատկապես՝ որոշակիության սահմանադրական սկզբունքին համապատասխանության հանգամանքից:

Այսպես՝ մի դեպքում օրենսդրական ձևակերպման անհստակությունը (ՍԴՈ-1488), մեկ այլ դեպքում՝ լայն օրենսդրական սահմանափակման՝ առարկայական չափանիշներով բավարար չափով հիմնավորված չլինելը (ՍԴՈ-917) Սահմանադրական դատարանը գնահատում է որպես կոնկրետ հիմնական իրավունքի սահմանափակման համաչափությունը երաշխավորելու համար *պատշաճ նախադրյալների բացակայություն*:

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմի սահմանման, հղում պարունակող նորմերի բովանդակության, հասկացության շփոթի, հանցագործության արտահայտման ոչ հստակ եղանակի տեսանկյունից օրենսդիրը չի ընտրել սահմանադրական կարգի պաշտպանության լեգիտիմ նպատակին հասնելու պիտանի միջոց: Այսինքն՝ Սահմանադրության նորմերի ընտրությունն օրենսդիրը չի հիմնավորել առարկայական չափանիշներով, իսկ իր կողմից ընտրված որոշ նորմեր կարող են ունենալ հարափոփոխ բովանդակություն՝ կախված դրանց լայն մեկնաբանման հնարավորությունից: Բացի դրանից, օրենսդրական այդ կարգավորումների մեկնաբանման միջոցով չհաղթահարվող շփոթ է ստեղծվել նորմի իրավաբանական ուժի, իրավական համակարգում դրա գոյության և փաստացի ներգործության տեսանկյունից՝ նորմի փաստացի վերացումը դիտարկելով որպես նրա իրավական գործողության դադարեցման արտահայտման ձև:

Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ վիճարկվող հոդվածը համահունչ չէ Սահմանադրության 78 և 79-րդ հոդվածներին:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և հիմք ընդունելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետը և 4-րդ մասը, 170-րդ հոդվածը, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64, 69 և 71-րդ հոդվածները՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**:

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 300.1-ին հոդվածը ճանաչել Սահմանադրության 78 և 79-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

26 մարտի 2021 թվականի
ՍԴՈ-1586